

יעקב ואמר: אם־כן אחים לצרה אנחנו, אלא ונהפוך הוא — את מר מלווה התואר „רבה של סלוצק“ ללא כיסא־רבנות, ואני עדיין יושב על כיסא־הרבנות של וורשה אך ללא התואר „רבה של וורשה“ שנוטל ממני.

כשנודע לרבי יעקב מטרת בואו של ריד"ס לוורשה, הבטיח לו את מלוא עזרתו וגם הזמינו להתארח בביתו כל זמן שהותו בעיר, דבר שריד"ס לא הסכים לזה בשום אופן. ואמנם רבי יעקב קרבהו בשתי ידיו, הדריך אותו בענייני הדפוס והנעים את ישיבתו בוורשה. וכשחלה אז ריד"ס וחיוו היו תלויים לו מנגד, לא שקט ולא נח רבי יעקב מלבוא לעזרתו. ביזמתו התארגן ועד מיוחד מרבנים ונכבדי העדה שדאגו לכל צרכיו והזמינו את טובי הרופאים. יום־יום הלך רבי יעקב בעצמו לבקר את ריד"ס החולה כדי לסעדו בחוליו וגם להיווכח אם אמנם מטפלים בו כראוי. כשהבריא ולפני שובו לסלוצק החליט לקחת לו אשה בוורשה, היה רבי יעקב מסדר הקידושין.

בבוא ריד"ס לקבוע את ביתו בוורשה לאחר שהתפטר מרבנות סלוצק, קיבלוהו רבני העיר ונכבדיה שכבר הכירוהו וידעו את חין ערכו בכבוד גדול כיאות לגאון וצדיק כמותו.

בין הבאים לקבל את פניו בביתו למחרת בואו לוורשה, היה האדמו"ר מגור רבי יהודה־אריה־ליב אלתר³⁸¹, שלמרות היותו אז אברך שטרם מלאו לו שלושים שנה, כבר יצאו לו מוגיטין לא רק בחוגי ה„חסידים“ כמנהיג ומשפיע ברוב חכמה ותבונה כזקן וכרגיל, אלא גם בציבור הרבנים וגדולי התורה דיברו אודותו בכבוד ובהערצה כגאון בתורה. ואמנם ברבות הימים קנה לו שם־עולם בספריו „שפת אמת“ על התורה וחידושים בשלושת הסדרים: זרעים, מועד וקדשים.

שעות אחדות התייחדו ריד"ס והאדמו"ר מגור, התפלפלו בדברי תורה ושוחחו על עניינים ובעיות שעמדו על הפרק בחיי יהודי רוסיה, הן בנוגע לגזירות המלכות והן בנוגע לשאיפות המשכילים והמתקנים. כשיצא הרבי מגור מתדרו של ריד"ס והוא מלווהו, צהלו פני שניהם בזיו קדושת התורה.

אחרי שהרבי מגור וחסידיו מחשובי העדה בוורשה — שנילוו אליו והמתינו לו כל שעת הביקור בחדר אחר — נפרדו מריד"ס ויצאו את הבית, פנה הרבי אל הפמליא שלו ואמר בהתלהבות גדולה שלא כהרגלו: תדעו לכם, ארי עלה מסלוצק לוורשה, גאון וצדיק אמיתי שם משכנו בתוכם, ראוי והגון הוא לכיסא־הרבנות של וורשה. הדברים שיצאו לכאורה מפי הרבי כבדרך־אגב נתפשטו במהירות הבזק בין יהודי העיר והיו לשיחת־היום בפי רבים.

*
**

דבר מחלתו של ידידו ומטיבו, רבי יעקב גוונדהייט, נודע לריד"ס בעודנו בסלוצק, וכבר בערב של אותו יום שבא לישיבת־קבע בוורשה, הלך לבקר את רבה של וורשה

(381) נולד כט ג'סן תר"ז לאביו רבי אברהם מרדכי (נולד יט שבט תקע"ו, נפטר כו אב תרט"ו) בן האדמו"ר הראשון של שושלת גור, הגאון רבי יצחק מאיר בעל „חידושי הרי"ם“, „שפת אמת“ מילא את מקום זקנו הנ"ל באדמו"רות חסידי גור ונפטר ד שבט תרס"ה.

החולה ולקיים בו מצות ביקור-חולים. בבית הרב אמרו לו שהחולה נירדם לפני שעה קלה, אבל בני-הבית רצו להעירו באמרם, שהוא ישמח מאד לראות את רבה של סלוצק. לא נתן ריד"ס להעירו וביקש שימסרו להרב שבעזרת-השם יסור מחר לבקרו. ואמנם למחרת היום שעה קלה לאחר שהרבי מגור יצא את בית ריד"ס, שם ריד"ס את פעמיו לבית רבה של וורשה.

כשניכנס לבית הרב אמרו לו שהרב מחכה זה זמן רב לבואו ופעמים אחדות כבר שאל עליו. יתר על כן, גם ציווה במפגיע לעורר אותו אם ישן כשיבוא רבה של סלוצק. מסתבר, שלמרות שדלת חדרו של החולה היתה סגורה הכיר את קולו של ריד"ס בדברו עם בני-הבית, שכן פתח את הדלת ואמר בקול חלש אבל בהבעה של שמחה: שלום עליכם, רבה של סלוצק. איזה אורח חשוב! יכנס נא לחדרי ובני-הבית לא יאחרו להביא "כיבוד".

לאחר שריד"ס שאל לשלומו של החולה והביע את צערו ודאגתו גין מחלתו, ביקש סליחה מהרב על שאיחר לבוא לבקרו ונימק איחורו בביקורו של הרבי מגור בביתו. חלף חיוך קל על פניו החילוניים של רבי יעקב, ואמר: אל לו להצטדק רבה של סלוצק. כבר ידוע לי לא רק דבר ביקורו של הרבי מגור בביתו, אלא גם את אשר דיבר באזני חסידיו לאחר ביקורו — שרבה של סלוצק ראוי לכיסא-הרבנות של וורשה. דבריו אלה שימחוני מאד ואני רואה בזה אצבע-אלקים, להוציא לפועל בעזרת-השם את מחשבתי הטובה. השתעל קשה, נח רגעים אחדים ועל אף בקשתו של הריד"ס שישכב לנוח קצת ורק אחרי שירווח לו ימשיך את דבריו, התאמץ רבי יעקב בכל כחו והמשיך בקול צרוד:

מאז נודע לי דבר מחלתי ומצב בריאותי, החלטתי להיכנע לגזירת המלכות ולוותר לחלוטין על רבנות וורשה, אם יעלה בידי בהסכמת צד ה"חסידים" להושיב על כיסא-הרבנות בעירנו אישיות רבנית שלא זו בלבד שמפאת גדולתו בתורה ויראה רבנות וורשה הולמתו, אלא שגם יהיה נקי-כפים ובר-לבב שלא יעשה את כיסא-הרבנות כיסא כבוד לעצמו וקרדום לחפור בו להתעשר.

הודעתי על החלטתי זו לאנשי שלומי וביקשתים שיבואו בדברים עם ה"חסידים" שיציעו מועמדים. ואמנם הם הציעו אחדים מגדולי הרבנים במדינה, אולם מטעמים שונים אינם נראים לי. שוב לא ידעתי את נפשי והייתי שרוי בצער.

כשסיפרו לי שרבה של סלוצק התפטר מכיסא-רבנותו וקובע ביתו בוורשה, אורו עיני. אמרתי הוא הגבר הוקם על וראוי מכל הבחינות לרבנות וורשה. אך תיכף שבתה שמחתי. שאלתי את עצמי, אם אינני הוזה בהקיץ. הרי צד שני להמטבע של רבנות וורשה והוא צד ה"חסידים", והאם יסכים הרבי מגור שרבה של וורשה יהיה ליטאי והוא גם "מתנגד" מבית-הרב של וולוז'ין. שוב לא ראיתי מוצא לפני ורבתי עגמת נפשי. רק כשנודע לי לפני שעה קלה שהרבי מגור הטביע חותמת של כשר-למהדרין על רבה של סלוצק, רווח לי והוקל כאבי.

לא נתן לריד"ס להפסיקו והמשיך: וודאי לי שהדברים שיצאו מפי הרבי מגור לא ישובו ריקם. לבי אומר לי שבימים הקרובים ישאלוני אם רבה של סלוצק ניראה בעיני לרבנות וורשה, ולאחר שתשובתי תהיה חיובית תובא ההצעה לפניו. באמת ובלב שלם

אני מעתיר ממנו שלא ישיב פני ריקם. יקבל את הצעת-הצעתם ואדע נאמנה שכיסא-הרבנות יהיה בידיכם נאמנות.

ניסה ריד"ס לדבר על לב רבי יעקב שלא יעשה צעד פזיז להתפטר מהרבנות מחמת מחלתו. ישועת ה' כהרף עין ורפואה קרובה לבוא. גם אמר לו שבכלל עוד טרם החליט אם להירתם שנית בעול הרבנות, ושכלל אופן בדעתו לנוח שנים אחדות מעמל טרדות הציבור. ברם, רבי יעקב הפציר בו מאד שייענה לבקשתו וגם רמז לו שבמצבו הנוכחי יהיה בזה משום גמילות-חסד בגופו.

רגעים מספר השתלטה דומיה בחדר. שניהם השתקעו בהירהוריהם עד שריד"ס הפריע את הדומיה ואמר:

נענית לו רבה של וורשה. אינני דוחה את ההצעה בשתי ידי, אבל גם אינני יכול להבטיח לו שאקבלה כשתוצעה לפני. עלי להימלך בנפשי וגם עם אנשי ביתי. אך פרט אחד כבר מנוי וגמור אתי. גם אם אסכים להצעה תהיה זאת להיכתר רק בתואר אב"ד של וורשה ולא בתואר רבה של וורשה שיש לו בעלים עד מאה ועשרים שנה. זלגו עיניו של רבי יעקב דמעות והשתעל קשה מרוב התרגשות, וריד"ס נפרד ממנו בברכת רפואה שלמה.

צדק רבה של וורשה. הדברים שיצאו מפי הרבי מגור בשבחו של ריד"ס, לא לתפארת המליצה נאמרו. כשהחזיר ריד"ס כעבור ימים אחדים ביקור-כבוד להרבי מגור, שאלו ההוא בהמשך שיחתם: אם יסכים לעלות על כיסא-הרבנות של וורשה, כשההצעה תבוא משני הצדדים ובהסכמת רבי יעקב גזונדהייט?

לא העלים ריד"ס ממארחו, שרבה של וורשה כבר הקדימו בשאלה זו וגם מה שהשיב לו. נתן בו הרבי מגור את עיניו הפיקחיות ואמר: יפה יפה השיב לו ותשובתו מקובלת גם עלי. ידוע לי שאצל רבה של סלוצק, כבוד חברו קודם לכבוד עצמו. התחייך והוסיף: מתקבל על הדעת שאת התנאי שהוא אומר להתנות עם יהודי וורשה למד בקל-וחומר מהרב שממלא עתה את מקומו ברבנות סלוצק. אמנם לפי עניות דעתי זהו קל-וחומר שיש עליו פירכא, אולם עוד חזון למועד ונדון בתנאי אחרי שיסכים לעצם ההצעה.

אך פתאום התרומם הרבי ממקום מושבו ואמר בהתפעלות יתירה: רבה של סלוצק, התנאי שהוא רוצה להתנות אינו סתם-תנאי, רואה אני בו עצה שנתן הקדוש ברוך-הוא בלבו לעקוף את גזירת המלכות. רבנות קטועה זו שבדעתו להציע, תיקטע את יד השילטון שלא תוכל לעכב את בחירתו. חוק המלכות קובע שבחירת רבה של וורשה היא ברשות השילטון, ועל ועד הקהילה להגיש רשימה משלשה מועמדים שמהם יבחר ויאשר השילטון את הרב. אולם אין זכר בחוק זה לבחירת דיין או מורה-הוראה, ומאחר שאב"ב-בית-דין ללא כיסא-הרבנות אין לו דין ותואר "רבה של וורשה", הרי שבחירתו לאב"ד לא תהיה זקוקה לאישור וגושפנקא של המלכות שגזירותיה מרובות ואין לנבא את התוצאות. גם אין לו לחשוש שהתואר המצומצם "אב"ד" יפגום ביוקרתו ובהשפעתו. יהיה לבו בטוח שאם חפץ ה' בידינו יצליח להוציא את הדבר לפועל, לא רק יהודי וורשה אלא גם היהדות כולה ייראו בו את "רבה של וורשה".

ויותר ריד"ס ונעתר לבקשותיהם של הרבי מגור ורבה של וורשה, וכשהופיעה בביתו משלחת משני הצדדים והוציעו לו את רבנות וורשה, שוב לא סירב והודיע להם שיסכים לשמש אב"ד של וורשה, אבל בהחלט ללא התואר "רבה של וורשה". חברי המשלחת שכבר ידעו את תנאו של ריד"ס ולא הופתעו מדבריו, באו עד מהרה לידי הסכם בהקשר לתפקידו ומשכורתו, והוזמנה אסיפה כללית מפרנסי העדה כדי לאשר את המינוי באופן רשמי. אבל בעוד שכבר עמדו לברך על המוגמר, קרה דבר שלא חזו מראש והפך את הקערה על פיה.

אך נודע להמשכילים שה"מתנגדים" עם ה"חסידים" עשו יד אחת לבחור את ריד"ס להאב"ד של וורשה, אחותם חיל ורעדה. טיב אישיותו של ריד"ס כאדוק קיצוני שלוחם בעוז וביד רמה נגד המתקנים בדת, היה ידוע להם מכתבי־העת שניהלו תעמולה נגדו בעוד שישב על כיסא־הרבנות של סלוצק, וגזרו אומר לא לתת לו בשום אופן ובכל מחיר דריסת־רגל ברבנות וורשה. אבל מכיון שלא הצליחו להכשיל את בחירתו בישיבת ועד הקהילה לקחו את השילטונות לעזרתם.

הם אכלו קורצה על ריד"ס אצל מושל העיר ובתזכיר ששלחו אליו היה כתוב: כי רב גדול ומפורסם, יליד פלך מינסק, קבע את דירתו בוורשה העיר וראשי הקהל הדתיים בחרו בו לעמוד בראש הבית־דין של היהודים, מינוי שהוא כמעט בדרגת רב־הקהילה. אבל היות ורב זה ידוע כאדוק קיצוני שמתנגד להשכלה ומדע ושונא את המתקדמים, ובעיר סלוצק בה שימש רב קודם בואו לוורשה אסר על הצעירים העברים ללמוד בגימנסיה ובבתי־הספר הממשלתיים ולכן גורש מן העיר, על־כן פונים שוחרי־ההשכלה בוורשה לכבוד המושל ומבקשים ממנו שיזהיר את ראשי הקהילה שלא ימנו את הרב הזה למשרת אב"ד בית־דין של וורשה.

הדילטוריה עשתה את שלה בתוספת הידור. בו ביום שהמושל קיבל את התזכיר, הוזמנו ראשי הקהילה ללשכתו והזהירו בכל חומר הדין, שלא יהינו לבחור את התושב החדש בוורשה ששימש מקודם רב בעיר סלוצק לשום מינוי רבני הן בענייני דת והן בענייני דין ומשפט, אחרת יגורש מן העיר ויטיל קנס גדול על ועד הקהילה.

כרעם ביום בהיר הלמה הזהרת המושל על ראשי הפרנסים החרדים. וכשנודע הדבר לרבה של וורשה, רבי יעקב גזונדהייט, התעלף מרוב התרגשות. אחרי ששבה אליו הכרתו, התפרץ בבכי ואמר: אוי ואבוי לי. מן השמים נלחמים אתי שרבי יושה־בר לא יהיה ממלא־מקומי ברבנות וורשה.

גם האדמו"ר מגור קיבל את הידיעה בהתרגשות רבה ומאד הצטער על העלבון שניגרם לריד"ס. בעלבוננו של ריד"ס ראה עלבונה של תורה, ודאג מאד שגם הוא היה בין הגורמים לזה. הוא גם הביע את חששו שידם של חסידים מ"חצר" אחרת, שהתקנאה בו על הצלחתו לעשות שלום בין ה"מתנגדים" ובין חסידי גור, במעל הזה.

היחידי שקיבל את הזהרת המושל בקור־רוח ואפילו בבת־צחוק של שביעת־רצון וניצחון, היה ריד"ס בעצמו. הוא שהסכים להרבנות ה"קטועה" בוורשה מתוך מידת ההטבה לעשות "צדקה של חסד" עם רבה של וורשה בעודנו בחיים וכדי לא להשיב ריקם את פני

הרבי מגור, וגם כדי לגרום נחת-רוח לאשתו הרבנית, שמח בלבו על התערבותו של המושל לא להרשות את בחירתו לאב"ד של וורשה. בעת שהודיעו לו בזהירות רבה שהמושל אסר עליו לשמש רב בוורשה, עצם את עיניו ושפתיו פלטו מתוך דביקות: הרבה שלוחים למקום, ויושה-בר מצרה נחלק.

כשנשאל, מהי הצרה ברבנות וורשה? התחייך והשיב: לעולם, כל רבנות צרה היא להרב, אבל צרה מיוחדת לרבנות וורשה שהיא גוררת אחריה צרות וצרות-צרות. מאז ביקרתי בה בפעם הראשונה עמדתי על העובדה, שוורשה היהודית אינה עיר אחת גדולה ואינה מ"עור אחד". יש בה קיבוץ של הרבה כיתות ו"חצרות" שכל אחת מהן רואה את עצמה עיירה מיוחדת ו"צרה" לחברתה, וכולן ביחד צרות הן להרב. לקבל עלי רבנות עם כלי-כך הרבה "צרות" זהו באמת למעלה מכחותי.

במיוחד השתדל להפיס את דעתה של אשתו הרבנית שגזירת המושל גרמה לה צער גדול. ^{הערה}הבטח הבטיח לה שבעזרת השם עוד תהיה לא רק אשתו של ראב"ד אלא רבנית ממש בקהילה גדולה וחשובה, ואשר להמשרה בוורשה, הסביר לה שלא זו בלבד שהיתה למורת-רוחו מהרבה בחינות אלא גם חשש מאד שלא היה יכול לעמוד בה, והוסיף בבדיחות-הדעת: הגידי בעצמך, רק לפני זמן קצר נתתי גט-פטורין לקהילת סלוצק וכבר התחתנתי עם קהילת וורשה, מה היו הבריות אומרות? — עיניו נתן בעיר הבירה. נו, האם דבר כזה יפה ונאה לרב בישראל?

לה. גדול מרבן שמו

בביקורו הראשון של ריד"ס אצל רבי יעקב גזונדהייט החולה, אם שנימנע להשיב לו בחיוב על הצעתו בהקשר לרבנות וורשה, נענה לבקשתו שיקבע את מקום-תפילתו בבית-המדרש "חברה ש"ס", בו התפלל מאז קבע את ישיבתו בוורשה העיר. לאחר גזירת המושל שגדר בעד ריד"ס כל מינוי שהוא בשדה-הרבנות הרשמית בוורשה, נענה שוב ריד"ס לבקשתו של רבי יעקב גזונדהייט שמחלתו הלכה וגברה עליו ורק לעיתים רחוקות יצא מפתח-ביתו, והסכים לשמחתם הרבה של הגבאים להיות הראש והמגיד-שיעור בבית-המדרש "חברה ש"ס", וגם קבעו לו שכר-שבועי.

עד מהרה יצאו מוניטין בכל העיר לשיעוריו של ריד"ס בגמרא ופוסקים, ומופלגי התורה מכל השכונות וה"חצרות" — ביניהם גם אחדים מהרבנים החסידים ששימשו מורי-הוראה ודיינים בוורשה ומנעו את רגליהם מלבוא לשמוע את שיעוריו של רב העיר ה"מתנגד" רבי יעקב גזונדהייט — באו להתבשם משיעוריו וחידושי הגאונים והחריפים של ריד"ס. בימים שריד"ס הגיד את שיעוריו בסדר "קדשים", היו נוכחים תמיד שנים מהלמדנים היותר מובהקים וחריפים שבין חסידי גור. וסיפרו שהם באים בפקודת האדמו"ר מגור שגם הזהירם שיתנו אונם כאפרכסת לכל מלה והגה שיוצאים מפי ריד"ס, כדי שידעו למסור לו את הפירושים והחידושים בשלמות.

גם ללא התואר "רב בוורשה" רבו מיום ליום מוקיריו ומעריציו בבירת פולין.

והשם "רבה של סלוצק" יצא לשם ולתהילה בכל המדינה. רבנים יושבי על מדין בערי השדה וביניהם גאונים וגדולי תורה מפורסמים, היו משכימים לפתחו של הרב הליטאי שאינו אלא "בעל-בית" בוורשה, ומציעים לפניו לא רק את חידושיהם אלא גם את ספקותיהם בענייני הלכה למעשה ומקבלים את הוראותיו ואת חוות-דעות. גם לא פסחו על פתחו מחברים לקבל את הסכמתו להדפסת חיבוריהם. ביתו ובית-מדרשו נעשו תלפיות לרבים והוא הגשר שמקשר את רבני פולין ואת רבני ליטא לא רק לשיתוף פעולה לחיזוק התורה והדת במלחמתם נגד המתבוללים והמשכילים, אלא גם בנוגע לחלוקי-דעות בעניינים הלכיים בין הרבנים עצמם.

מ"ת 117457

לדוגמה אביא כאן מקרה מפולמוס רבני מעניין שמעיד על גישתו הזהירה והפיקחית של ריד"ס לכל בעיית בין-רבנית שהובאה לפניו, ואשר יש בו גם משום ערך היסטורי כשלעצמו, וזה הדבר:

אחד מגדולי הרבנים בפולין, הגאון רבי גרשון חנוך הניך ליינר³⁸², רבה והאדמו"ר של ראדזין, חיבר חיבור רב הכמות ורב האיכות בשם "סדרי טהרות" — "הוא ילקוט הטהור על סדר טהרות".

בחיבורו זה אסף וקיבץ משני התלמודים, מתורת כהנים, ספרי ומכילתא, מהוהר ומכל המדרשים הקדומים, את מאמרי התנאים והאמוראים שדנים בענייני סדר טהרות, קבע כל מאמר במקום המתאים אחרי המשנה שבהילכותיה יש קשר להנידון בהמאמר וסידרם באותו הסדר של מסכתיות התלמוד-בבלי — מקודם המשנה ולאחריה הגמרא שמפרשת ומבארת את ההלכות המובאות בהמשנה. יתר על כן, הרב המחבר גם קיבץ כעמיר גורנה את כל דברי המפרשים הראשונים וגדולי האחרונים שמבארים את ההלכות, וערך וחיבר שני פירושים: פירוש הארוך — "לברר וללבן ההלכה בפלפול בדברי גדולי הראשונים גדולי המורים אשר לאורם נלך", ופירוש הקצר — "ביאור מספיק בעוה"י לפרש ההלכות המובאות אחר הביאור העולה מן הפילפול בפירוש הארוך". את החיבור הדפיס בגודלו ובצורתו של התלמוד-בבלי וגם בסידורו הפנימי — את המשנה ואחריה המאמרים שדנים בה בפנים העמוד, בצדו האחד את הפירוש הארוך ובצדו השני את הפירוש הקצר, בדומה לפירוש רש"י ותוספות במסכתות הש"ס. כן חיבר "מסורת הש"ס" ו"עין משפט", וכל המעיין בספרו זה אינו יודע להבחין בינו ובין מסכת מהתלמוד-בבלי.

"חכם עדיף מנביא"³⁸³, וסביר להניח שהרב המחבר שהיה לא רק גאון בתורה אלא גם חכם ופיקח, חזה מראש — ולפחות חשש לכך — שהדפסת הספר במתכונתה של מסכת מהתלמוד-בבלי, תעורר התנגדות בחוגים ידועים וימצאו כאלה שיקראו ערר עליו ועל ספרו, דבר שיכול לא רק להשפיע על הפצת הספר והדפסת הכרכים הבאים, אלא גם להפחית ערכו וכבודו בציבור הרבנים ולומדי התורה.

(382) תקצ"ט — תרנ"א. וראה "הדרום" חוברת לו עמודים 176-7 ובהערה 100 שם.

(383) בבא-בבא יב, ב.